

Ivana JELIĆ*

PRAVO NA RAZLIČITOST

IDENTITET I PRAVO NA RAZLIČITOST U MEĐUNARODNOM PRAVU

Različitost identiteta, pojedinačnih i grupnih, obilježje je svih savremenih društava i grupa koje ih čine. Ta činjenica je bila uzrokom mnogih nerazumijevanja i sukoba, čak i oružanih, a dugo nije postojao međunarodnopravni okvir kojim bi se uvela pravila za obavezu poštovanja nacionalne, etničke i kulturne različitosti. Svjesni toga, subjekti međunarodnog javnog prava, u okviru Ujedinjenih nacija, ustanovili su minimum zajedničkog standarda za poštovanje ljudskih prava u doba multikulturalnosti, a centralno mjesto pripada poštovanju identiteta. U okviru Evrope, koja je bila poprište interetničkih sukoba tokom istorije, subjekti su kroz set konvencija i dokumenata tzv. mekog prava, kao što su preporuke i deklaracije, obezbijedili da poštovanje različitosti, a prije svega prava manjina, bude obaveza država.

Multikulturalnost je, dakle, osobina međunarodne zajednice, koja određuje i zaštitu ljudskih prava. Takođe, određuje i mehanizme ostvarenja vladavine prava, koja je politički i pravni princip Ujedinjenih nacija, Evropske unije, Savjeta Evrope i svih država-članica ovih organizacija. Dva su kompatibilna pravca očuvanja ljudskih prava u doba multikulturalnosti, a oba su usmjerena na očuvanje ljudskog identiteta. To su: poštovanje različitosti i zaštita prava manjina.

Poštovanje različitosti kao politički i međunarodnopravni princip, s jedne strane, i zaštita prava na različitost, kao pravna kategorija, s druge, preduslovi su za obezbjeđenje ljudske sigurnosti u savremenom dobu multikulturalizma i globalizacije.

---

* Dr Ivana Jelić, profesorica Pravnog fakulteta UCG, Članica Komiteta za ljudska prava Ujedinjenih nacija, Članica Savjetodavnog komiteta za nacionalne manjine Savjeta Evrope

Poštovanje različitosti, kao princip savremenog međunarodnog prava, ugrađeno je u preambule mnogih međunarodnih dokumenata, kao i ustava savremenih demokratskih država. Njime odišu gotovo svi instrumenti međunarodnog prava, iako u njima ne postoji niti norma posvećena ovom principu niti mehanizmi za njegovo sprovođenje. Jer kao i kod principa vladavine prava i demokratije, ovdje je u korijenu činjenica koja prožima cijeli društveni pa i pravni poredak, a to je različitost identiteta. Dakle, radi se o sistemskoj karakteristici, na čijim temeljima počiva savremeni multikulturalni svijet.

Od najznačajnijeg pravnog instrumenta međunarodne zajednice – Povelje Ujedinjenih nacija,¹ pa do dokumenata regionalnih pravnih sistema – kako evropskog, tako i interameričkog i afričkog regionalnog prava – potenciran je značaj međunarodnog mira i promocija i zaštita ljudskih prava i multikulturalnosti kojima se taj mir obezbjeđuje. Za obezbjeđivanje stabilnosti i mira u okviru Evrope posebno se potencira poštovanje prava manjina, u Latinskoj Americi poštovanje domorodačkih identiteta, a u Africi obezbjeđivanje multikulturalnosti i nediskriminacije. U skladu s tim, zaštita ljudskih, a posebno manjinskih prava, pomaže državama da ojačaju koheziju svojih društava, dok se poštovanje različitosti smatra preduslovom dugoročnog mira, bezbjednosti i stabilnosti.² Na širem planu, ostvarivanjem zaštite identiteta i suživota različitosti obezbjeđuje se mir. Ova ideja se može povezati sa tvrdnjom Vilela Kimlike da je „tolerancija jedina alternativa religijskom ratu”, a čime objašnjava i uspon liberalizma u svijetu, kao odgovor čovječanstva na pluralizam i različitost modernih društava.³

Identitet, u svojoj složenosti samog pojma, neodvojiv je fenomen od principa poštovanja različitosti. Jer identitet je ono što svakog čovjeka, svaku stvar i svaki kolektivitet čini drugačijim od ostalih. Takođe, imajući u vidu da je različitost identiteta karakteristika gotovo svih država savremene međunarodne zajednice, pravni i politički okviri moraju biti takvi da dozvole puno priznanje individualnih identiteta koji mogu biti dvojni, pluralni, višeslojni, kontekstualni i dinamični.⁴ Jer svaki čovjek ima nekoliko društvenih identite-

---

¹ U članu 1 Povelje istaknuta je važnost sprečavanja i uklanjanja svake prijetnje miru i stabilnosti, a nepoštovanje različitosti je jedna od njih, imajući u vidu to da je upravo bila uzrokom mnogih ratova i nestabilnosti.

² The Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies, High Commissioner on National Minorities, OSCE, The Hague, 2012, str. 12.

³ Kymlicka, W.: *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford University Press, Oxford, 1995, str. 8.

⁴ *Ibid.*, str. 14.

ta, koji ipak nijesu jednaki po svom intenzitetu i dubini, a ponekada postoji i pluralitet iste vrste identiteta. Prema Parekhu, kontekst određuje koji identitet je u kojem trenutku relevantan i taj identitet u toj situaciji pretežno nameće prikladno ponašanje.⁵ U tom smislu, možemo govoriti i o promjeni identiteta u kontekstu izražavanja trenutne političke volje, što je bio čest slučaj na popisima balkanskih država koje su nastale raspadom SFRJ.

Međunarodno pravo potencira zaštitu individualnih identiteta zato što je zaštita ljudskih prava nakon Drugog svjetskog rata normirana kao zaštita pojedinaca, a ne grupa. U tom smislu i manjine se štite kao pripadnici manjina, a njihova prava se smatraju pravima pojedinaca – pripadnika tih manjina, koja oni mogu uživati sami ili u zajednici s drugima.⁶ Dakle, individualni identitet je neodvojiva kategorije od ljudske prirode i ljudskih prava. On je, nadalje, važan segment izgradnje kolektivnog identiteta. Prema Parekhu, identitet jedne stvari se ogleda u osobinama koje ga definišu kao stvar ili vrstu drugačiju od svega ostalog.⁷ Prema njegovim riječima „nacionalni identitet ili članstvo u jednoj političkoj zajednici je važan i cenjeni deo individualnog identiteta”.⁸

Sloboda ličnog identifikovanja i deklarisanja u odnosu na pripadnost određenoj grupi i zabrana asimilacije principi su međunarodnog prava ljudskih prava.⁹ Oni su i garancija prava na različitost, kao i signal da je riječ o krajnje privatnoj i subjektivnoj odluci pojedinca, koja ga određuje i kao člana društva. Jer kao temeljna osobina čovjeka, identitet pojedinca daje odgovor na pitanja ko i šta je, a na ova pitanja odgovor daju vrijednosti za koje se taj čovjek opredijelio. Isto je i sa kolektivnim identitetom i kolektivnim vrijednostima koje grupa ljudi dijeli. Jer „identitet lični ili kolektivni temelji se na usvojenim vrijednostima, na kojima gradimo vrijednosne orijentacije”.¹⁰ Nadalje, vrijednosti, kao „najviši pojmovi našeg uma do kojih se dolazi duhovnom spoznajom”,¹¹ imaju individualnu i kolektivnu dimenziju, ali i svoju mentalitetsku konotaciju. Svaki narod ima svoj identitet, kao i svaki pojedinac. On se vidi

⁵ Parekh, B.: *Nova politika identiteta*, Politička kultura, Zagreb, 2008, str. 25.

⁶ Smisao individualne zaštite pripadnika nacionalnih manjina istaknut je i članom 27 Pakta o građanskim i političkim pravima, Deklaraciji UN-a o pravima nacionalnih ili etničkih, jezičkih i vjerskih manjina, kao i svim odredbama Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina i Povelje o regionalnim i manjinskim jezicima.

⁷ *Op. cit.*, Parekh, B., str. 13.

⁸ *Ibid.*, str. 51.

⁹ Članovi 3 i 5 Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina.

¹⁰ Šundić, Tomović, S.: *Identitet i vrijednosti*, CDNK, Podgorica, 2010, str. 73.

¹¹ *Ibid.*, str. 97.

u jeziku, običaju, religiji, moralu, kulturi, istoriji i vrijednostima koje počivaju na njihovim temeljima.¹²

Ipak, iako se o različitosti identiteta promišlja više kroz sociološku, etičku i političku prizmu, a mnogo manje u duhu zaštite ljudskih prava, nediskutabilno je da se bez ove posljednje ne može govoriti o efikasnoj i efektivnoj zaštiti identiteta, bilo individualnog, bilo kolektivnog. Pritom, obezbjeđivanje međunarodnog i nacionalnog normativnog okvira samo je početni korak ka ostvarenju cilja – zaštiti identiteta u doba multikulturalizma, kao političkog koncepta za koegzistenciju različitosti.

Međunarodno pravo ljudskih prava, uz očuvanje identiteta i poštovanje različitosti, promoviše i integraciju svih segmenata društva, svih različitosti. Naime, kako je društvo raznoliko, a tome sve više doprinose migracije stanovništva, sve je više heterogenih grupa i sve manje monolitnih segmenata društva. U tom smislu može se govoriti o sljedećim principima integracije: priznavanje diverziteta i višeslojnih identiteta, primat slobodne lične identifikacije, odnosno sloboda volje u izboru identiteta, neizolacionistički pristup manjinskim pitanjima, zajedničke javne institucije, razvijanje osjećaja pripadnosti, inkluzija i efektivno učešće u odlučivanju o društvenim pitanjima, poštovanje prava i obaveza, razvijeni odnosi unutar i između zajednica, politike koje su usmjerene i na manjinske i većinske grupe i pojedince koji im pripadaju.¹³

IDENTITET I PRAVO NA RAZLIČITOST U OKVIRIMA EVROPSKOG PRAVA LJUDSKIH PRAVA

Evropa je primjer multikulturalnosti. Veliki broj nacionalnih, etničkih, jezičkih i vjerskih grupa u posljednje vrijeme je umnožen migracijama ka Evropskoj uniji. Kao odgovor na realnost, kao i istoriju interetničkih sukoba na jugu kontinenta, tokom devedesetih godina prošlog vijeka, države članice Savjeta Evrope su usvojile dva pravno obavezujuća instrumenta kojima se štiti multikulturalnost, različitost i manjinski identiteti. To su Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina i Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima. Suština ovih instrumenata jeste u tome da pojedincima koji su drugačiji, različiti od većine bude omogućena ne samo zaštita od diskriminacije, što je već postojalo u evropskom pravnom okviru,¹⁴ već i da im se dâ aktivna podrška da očuvaju i razviju svoje identitete, svoje kulture, jezike i tra-

¹² *Ibid.*, str. 98.

¹³ *Op. cit.*: The Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies, str. 14–23.

¹⁴ Član 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima i Protokol 12 uz Konvenciju.

dicije. No, iako su ovi instrumenti stupili na snagu prije skoro dvije decenije, izvještaji nadzornih tijela njihove implementacije pokazuju da postoje ozbiljne prepreke za ostvarenje tih prava u mnogim djelovima Evrope.¹⁵ U tom kontekstu, generalni sekretar Savjeta Evrope je poručio da se različitost mora promovisati kao vrijednost, a ne teret.¹⁶

Iako se ne propisuje zaštita različitosti, već samo poštovanje, i iako pravo na različitost nije propisano kao takvo ni u jednom pravnom instrumentu, ipak se ne može reći da ono ne postoji. Naprotiv, suprotna tvrdnja je tačna zato što je to pravo zaštićeno kao segment ili aspekt mnogih osnovnih prava, kao što su sva identitetska prava. Tako, na primjer, pravo na državljanstvo, na ime, na privatnost, dom i porodicu, na izražavanje, na zaštitu (manjinskog) identiteta, na samoopredjeljenje, osnažuju pravo na izbor identiteta, pa time i različitost.

U kontekstu prava Evropske unije, u pogledu tretiranja različitosti, pored prava Savjeta Evrope čiji osnovni instrumenti o ljudskim i manjinskim pravima čine dio *acquisa*, važan instrument je Povelja o temeljnim pravima. U njejoj Preambuli potvrđuje da je Unija opredijeljena da „doprinosi očuvanju i razvoju zajedničkih vrijednosti, kao što su poštovanje različitosti kultura i tradicija naroda Evrope, kao i nacionalnih identiteta država-članica”.¹⁷ Takođe, u dijelu pod nazivom „Jednakost”, koji tretira pojedina ljudska prava kojima se obezbjeđuje načelo jednakosti, u odredbi člana 22 Povelje, propisano je da Unija mora poštovati kulturnu, jezičku i vjersku različitost. Ovom odredbom pravo na različitost dobilo je svoje mjesto u porodici međunarodnih ljudskih prava. Ovdje je bitno to što je, poslije stupanja na snagu Lisabonskog ugovora, značaj Povelje o temeljnim pravima mnogo veći, jer je sada njena snaga na nivou pravnog imperativa. Uz to, ona je sada dio *acquisa*, kao pravne tekovine EU, s kojim sve države koje žele biti članice Unije treba da usklade svoje pravne sisteme.

I u okviru prava Savjeta Evrope i Evropske unije, pravo na različitost, kao novi koncept starog problema očuvanja (manjinskog) identiteta, povezan je sa zaštitom identiteta.

Ključni aspekt zaštite prava manjina jeste, u stvari, očuvanje manjinskog identiteta, koji većina država prihvata kao obavezu obezbjeđenja kulturnog identiteta nacionalne ili etničke manjine. S obzirom na to da su manjinska

---

¹⁵ Jagland, T: *State of Democracy, Human Rights and The Rule of Law in Europe* – Report by the Secretary General of the Council of Europe, May 2014, str. 45.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Official Journal of the European Union, C 83/391, 30 th March 2010.

prava integralni dio međunarodnog prava ljudskih prava, što ističe i – u pogledu zaštite prava manjina – najsvēobuhvatniji pravni instrument, pomenuta Okvirna konvencija, nametnuta je pravna obaveza svim državama članicama međunarodne zajednice da poštuju ova specifična prava i inkorporiraju njihovu zaštitu u svoje pravne sisteme. Dokument iz Kopenhagena,¹⁸ nadalje, potencira i političku dimenziju obaveze u pogledu manjinskih prava. Visoki komesar za nacionalne manjine OEBS-a preporučuje da pozitivna obaveza država u zaštiti manjinskih identiteta, koja proističe iz zajedničkog minimuma standarda, povlači proaktivne politike u promociji punog poštovanja svih prava pojedinaca.¹⁹

Da bi se manjinski identiteti očuvali, neophodno je posvetiti posebnu pažnju obrazovanju. Naime, ono je najbolje sredstvo za očuvanje i razvoj identiteta jer omogućava znanja o specifičnostima manjina, kao što su jezik, kultura, istorija, tradicija itd. Upravo zbog toga što se kroz obrazovanje najbolje štiti identitet onih koji su različiti od većine, pored pomenutih međunarodnih ugovora, u Evropi je posebna pažnja obrazovanju manjina kao obavezi država data u dokumentima Savjeta Evrope i OEBS-a koji imaju status tzv. mekog prava.²⁰

Ustavi demokratskih država, koje inače prihvataju primat međunarodnog nad unutrašnjim nacionalnim pravom, pristupaju na isti način problemu očuvanja identiteta i različitosti kao i evropsko pravo. Tako je u Ustavu Crne Gore dio koji se tiče zaštite identiteta, koji i nosi taj naziv, posvećen zaštiti nacionalnih manjina. Takođe, u preambuli Ustava, ističe se „opredjeljenje građana Crne Gore da žive u državi u kojoj su osnovne vrijednosti: sloboda, mir, tolerancija, poštovanje ljudskih prava i sloboda, multikulturalnost, demokratija i vladavina prava”.

Ipak, mora se imati u vidu da pravo na različitost, kao i zaštita identiteta nijesu pojmovi vezani isključivo za pripadnike nacionalnih ili nekih drugih manjina. Ovo naročito zato što mnogi identiteti, najčešće oni pluralni, ne ispunjavaju standarde da bi bili zaštićeni kao nacionalni ili kulturni manjinski. Očuvanje identiteta, odnosno ostvarenje prava na različitost, vezani su suštinski za pravo na izbor i individualno pravo na (samo)opredjeljenje pojedinca.

¹⁸ Dokument sa sastanka o ljudskoj dimenziji u Kopenhagenu, KEBS, 1990.

¹⁹ *Op. cit.*: The Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies, str. 12.

²⁰ Prije svega, ovdje se misli na Haške preporuke o obrazovanju, koje je izradio Visoki komesar za nacionalne manjine OEBS-a, i Tematski komentar o obrazovanju u smislu Okvirne konvencije, koju je izradio Savjetodavni komitet za nacionalne manjine Savjeta Evrope.

Na planu zaštite prava pojedinca, ono što je bitno ostvariti jeste da, u duhu građanskog koncepta društva, pravo omogućí okvir za obezbjeđenje jednakih šansi i jednakih prava i sloboda, u jednakim uslovima za sve, bez obzira na razlike.

Naravno, iako je pravo na različitost širi koncept od prava na očuvanje identiteta manjina, činjenica da ono ima i kontekst zaštite prava manjina ne smije se prenebreći. U tom smislu, ono se može poimati i kao pravo na različitost pripadnika svih manjina i manjina kao kolektiviteta. Konačno, ono se vezuje i za pravo na izbor, koje se može izvesti i iz individualnog prava na samoopredjeljenje, koje propisuje tzv. Povelja o ljudskim pravima, kroz oba međunarodna pakta o ljudskim pravima.

U svakom slučaju, imajući u vidu njegovo uporište u međunarodnom pravu i pravnim porecima većine države svijeta, a gotovo svih evropskih država, kao i naloge multikulturalizma, realno je očekivati da se buduća zaštita različitosti, individualne i kolektivne, nacionalne, etničke, kulturne, jezičke, vjerske, kao i identiteta, kreće u smjeru da se smanji nesigurnost onih koji su drugačiji i poveća njihova jednakost sa ostalima. U tom smislu, poželjno je bolje sprovoditi u djelo integraciju u društveni i javni život, mjere afirmativne akcije, zabranu asimilacije, zabranu diskriminacije, kao i ostale pravne garancije za bolji položaj pojedinca u društvu raznolikosti. Rješenja *de lege ferenda* u ovom smjeru bila bi i podrška principu vladavine prava. Uzvratno, ostvarenjem poretka u kojem vlada pravo, a ne nečija volja ili sila, obezbijedilo bi se i očuvanje identiteta, prema principima na kojima počiva njegova međunarodnopravna zaštita.

Imajući u vidu da je integracija pojedinaca i grupa sa identitetom različitim od većinskog imperativ savremenog poretka, kao i to da države imaju obavezu da promovišu poštovanje različitosti i integraciju, od presudnog značaja za zaštitu identiteta je zabrana (nasilne) asimilacije.

Uz to, države su prema međunarodnom pravu obavezne da promovišu prava pripadnika manjina da efektivno učestvuju u javnim poslovima i zadrže svoje identitete, dajući im adekvatne mogućnosti da razvijaju svoje kulture, koriste svoje maternje jezike i ispovijedaju svoje vjere.²¹

---

²¹ Ova obaveza propisana je, između ostalog, i članom 27 Pakta o građanskim i političkim pravima, članom 5 stavom 1 Konvencije UNESKO-a protiv diskriminacije u obrazovanju, iz 1960. godine, članovima 1 i 2 u stavu 2 i 3 Deklaracije UN-a o pravima nacionalnih ili etničkih, jezičkih i vjerskih manjina, paragrafima 33 i 35 Dokumenta o ljudskoj dimenziji iz Kopenhagena, kao i članovima 5, 8, 10, 11, 12, 13, 14 i 15 Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina.

Integracione politike pomažu očuvanju različitosti identiteta. Njih vlada države mora formulirati i to kroz strategije, politike i akcijske planove, sa jasno određenim ciljevima i rokovima.²² Integracione politike moraju uključivati sve aktere društva i poštovati pristupe koji se odnose na sve strukture i nivoe, od vrha do dna i od osnove ka vrhu kako se to ističe u okviru evropskih organizacija.²³

Takođe, u formulisanju i sprovođenju integracionih politika moraju učestvovati pripadnici s manjinskim identitetima. Na kraju, to je i zahtjev za ostvarenje principa vladavine prava, koja obuhvata i učešće svih građana u donošenju društvenih odluka, a naročito onih koji su u manjini. To je i put ka očuvanju identiteta i ljudskog prava na različitost. Dakle, može se zaključiti, kroz obezbjeđenje principa vladavine prava, koji u sebi sublimira standarde međunarodnog prava ljudskih prava, štiti se pojedinačni i kolektivni identitet.

Imajući u vidu to da je vodeći princip savremene međunarodnopravne zaštite identiteta poštovanje različitosti, a očuvanja manjinskog identiteta princip integracije bez asimilacije, posebna pažnja se daje ključnim poljima integracione politike. To su: obezbjeđivanje djelotvorne i stvarne jednakosti, što podrazumijeva efikasnu i sistemsku borbu protiv prošle i sadašnje diskriminacije, inkluzivna i nediskriminatorna politika sticanja državljanstva, djelotvorna ili efektivna participacija, koja obuhvata sve aspekte života u državi – društvene, ekonomske, kulturne, što bi svima omogućilo jednake šanse u praksi, očuvanje jezičkog diverziteta, promociju multikulturalnosti, obrazovne integracione politike, slobodan i jednak pristup pravosuđu, obezbjeđivanje ljudske sigurnosti u svim sferama života, adekvatna zastupljenost u medijima i učešće u radu medija, kao i promocija manjinskih nacionalnih i kulturnih simbola i njihova upotreba u javnom životu.²⁴

Države su, dakle, odgovorne prema evropskom pravu ljudskih prava da ispoštuju svoje preuzete međunarodne obaveze i nađu načine i mehanizme da osjetljiva pravno-politička pitanja u vezi s očuvanjem identiteta i poštovanjem različitosti riješe u skladu s njima. Da bi se u tome uspjelo, integracione politike moraju biti osmišljene tako da se obezbjedi poštovanje identiteta različitih s jedne strane, i da se istaknu njihove obaveze u smislu poštovanja državnopravnog poretka i prava drugih ljudi.

²² *Op. cit.*: The Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies, str. 24–28.

²³ Tzv. „top-down” i „bottom-up” pristupi se pominju i u Ljubljanskim smjernicama.

²⁴ *Op. cit.*: The Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies, str. 38–65.

ZAKLJUČNA RAZMIŠLJANJA

Pitanje identiteta složeno je i veoma politički determinisano. Društvene krize dodatno usložavaju probleme zaštite i očuvanja individualnih i kolektivnih identiteta.

Međunarodno pravo, kako univerzalno tako regionalni pravni sistemi, ne daje potpune odgovore na izazove očuvanja identiteta i različitosti u savremenom svijetu. Uz to, kriza globalnog identiteta otežava već postojeće krize nacionalnih identiteta, koji su karakteristika našeg vremena.²⁵

Takođe, živimo u vremenu velikih demografskih i ekonomskih promjena, što takođe utiče na pitanje identiteta, naročito nacionalnog. Jer kad se pojave nesuglasice u vremenima kriza, onda je društvo ugroženo i spoljašnjim i unutrašnjim faktorima, prolazi kroz traumatična razdoblja i kriza kolektivnog identiteta je najčešća posljedica.²⁶ Države i nacije Zapadnog Balkana su više puta u istoriji prošli kroz to.

Pojava pluralnih identiteta je još jedna karakteristika savremenog života i globalni fenomen. Ona se odnosi i na manjine i na većine, podjednako fragmentirajući identitet. To može negativno uticati na ostvarivanje prava u praksi. Tako, na primjer, dvojni nacionalni identitet, koji je sasvim legitimna stvar, može negativno da se odrazi na pravo na državljanstvo, što je slučaj sa svim bivšim federalnim jedinicama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Pojedinci i grupe koje pripadaju manjinama, odnosno manjinskim kolektivnim identitetima, a čiji su specifični kulturni identiteti najpotpunije zaštićeni međunarodnim pravom, i sami u vremenima krize imaju teškoće u ostvarivanju mnogih ljudskih prava i sloboda. Pravo na jednakost u pravima i pred zakonom jedno je od prvih koje se najčešće krši, a posljedice tog kršenja negativno utiču na njihov identitet. Ukoliko je nekom pripadniku nacionalne manjine osporeno pravo na korišćenje maternjeg jezika, on ne može ostvariti ni pravo na ime na svom jeziku i pismu, te time njegov identitet nije sačuvan. Takođe, kršenje jednog takvog osnovnog ljudskog prava može voditi ka asimilaciji, što se u nedemokratskim režimima koristi kao praksa.

Konačno, pravo na različitost jeste drugo lice prava na identitet bilo pojedinačni, bilo kolektivni. Princip poštovanja različitosti, koji je ugrađen u sve moderne ustave i međunarodne pravne akte, treba da omogući očuvanje identiteta i promociju identitetskog pluralizma. Imajući u vidu problematičnu istoriju izgradnje i očuvanja identiteta, posmatrano kroz prizmu ljudskih prava

²⁵ Hantington, S.: *Američki identitet*, CID/SOCEN, Podgorica, 2008, str. 21–24.

²⁶ Detaljnije u: *Op. cit.*, Parekh, B, str. 58–62.

i sloboda, ipak je najbitnije da se obezbijedi jednak tretman u pravima i pred zakonom, kako bi svaki čovjek ostvario svoje pravo da bude ono što jeste, da bude svoj, da bude različit ili drugačiji, ukoliko to jeste, a da pritom nema straha od progona ili lošeg tretmana u zajednici. Obezbijediti djelotvoran pravni i institucionalni okvir za ostvarivanje ovog prava još jedan je izazov i zadatak međunarodnog prava.

Ivana JELIĆ

RIGHT TO DIVERSITY

Summary

National, ethnic, cultural, linguistic and religious diversity is characteristic of the modern world society. Multiculturalism and multi-ethnicity are characteristics of almost all countries. Legal protection of national, ethnic and cultural diversity is stipulated at both international levels – the universal and European one. Also, laws of almost all modern democracies contain relevant provisions which guarantee the preservation of identity. On the other hand, countries that aspire to Euro-Atlantic integrations are obliged to harmonize their legal and institutional frameworks and practices with international human rights standards and with EU law.

Although not specifically defined as a human right, the right to difference or diversity is present through many of the fundamental rights and freedoms or their principles, including many aspects of contemporary international legal protection, which will be discussed on the following pages.

Key words: identity, integration, human rights, international law, minorities, multiculturalism, participation